

СЕКРЕТИ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА: ПСИХОБІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Марчук К.А. Секрети літературної обдарованості Григора Тютюнника: психобіографічний аспект. У статті розкрито психобіографічний аспект творчості українського письменника Григора Тютюнника, означено передумови формування та умови розвитку його літературної обдарованості. Простежено зв'язки між значущими періодами життя Григора Тютюнника та створеними ним літературними творами. Дослідницький фокус спрямовано на мікро- та макросередовище письменника.

Ключові слова: творча особистість, творчий потенціал, літературна обдарованість, біографічний метод у психології.

Марчук Е.А. Секреты литературной одаренности Григора Тютюнника: психобиографический аспект. В статье раскрыт психобиографический аспект творчества украинского писателя Григора Тютюнника, определены предпосылки формирования и условия развития его литературной одаренности. Прослежены связи между значимыми периодами жизни Григора Тютюнника и созданными им литературными произведениями. Исследовательский фокус направлен на микро- и макросреду писателя.

Ключевые слова: творческая личность, творческий потенциал, литературная одаренность, биографический метод в психологии.

*«Найздібніша людина та, яка зуміє вчасно
і точно визначити свої здібності»
Григір Тютюнник*

Постановка проблеми. Григір Тютюнник є однією з найпомітніших постатей в українській літературі ХХ століття. Його відносять до шістдесятників – яскравого явища української культури, чії світоглядно-естетичні орієнтири були спрямовані проти радянської ідеології та витвореного і пропагованого нею методу соцреалізму, хоча сам письменник завжди тримався осторонь «офіційних літературних компаній», тобто не належав до літературних клубів, угруповань, студій. Він не слідував існуючим тенденціям, аби видаватися модним або актуальним, натомість обирав самостійний творчий маршрут.

Творчість Григора Тютюнника й досі залишається глибинно не дослідженою попри всі літературознавчі статті, книжки й доповіді. «Усі літературознавчі розвідки стосуються хіба що характеротворення, системи образів, проте ніхто, по суті, не намагався посправжньому збагнути драму самого письменника й зрозуміти, яка ж насправді глибинна внутрішня колізія призвела до трагічного завершення його життєвого шляху» [2, с. 6]. Поза увагою залишається також питання формування Г. Тютюнника як творчої особистості, передумови розвитку його літературної обдарованості, моменти, пов'язані із розкриттям творчого потенціалу, які, безсумнівно, нерозривно пов'язані з основними етапами життя письменника.

Аналіз останніх публікацій. Творчість та біографія Григора Тютюнника системно та спорадично знаходять своє відображення у працях українських літературознавців О. Неживого, Н. Зборовської, П. Засенка, Р. Мовчан, В. Даниленка, А. Шевченка, В. Агеєвої, І. Дзюби, І. Захарчука, В. Шевчука, Л. Мороз, О. Сизоненка, Л. Тарнашинської,

В. Марка, Г. Ключека та ін. Означений дискурс повною мірою розкриває роль та місце у письменника літературному процесі України, характеризує його як представника шістдесятництва, відображає особливості життєвого шляху. Однак і досі залишається відкритим питання формування Григора Тютюнника як творчої особистості, актуальними і нерозгаданими – секрети його літературної обдарованості. Тому цікавим і результативним видається погляд на життєпис письменника крізь призму психології творчості.

Формулювання мети і завдань статті. Основною метою цієї наукової розвідки стало дослідження літературної обдарованості Г. Тютюнника у зв'язку з основними моментами його біографії.

Виклад методики і результатів дослідження. При дослідженні літературної обдарованості письменника вдаємося до застосування біографічного методу, який працює через розкриття проблеми індивідуального розвитку особистості на різних вікових етапах, впливу макро- та мікросередовища на становлення творчої особистості. Вказаний метод вирішує питання формування індивідуального стилю та творчого почерку, особливості становлення творчого світогляду письменника. У різний час розробкою та впровадженням цього методу в психології займалися зарубіжні (Ш. Бюлер, Ф. Гальтон, Г. Олпорт, В. Франкл) та вітчизняні (Б. Ананьєв, Л. Анциферова, В. Роменець, Є. Головаха, С. Рубінштейн, О. Кульчицька, В. Моляко, О. Кривопишина, О. Музика, Н. Чепелева, В. Климчук) науковці.

У роботі з життєписом письменника враховуємо основні принципи біографічного аналізу в психології, означені В. Моляко [3], зокрема:

1) вихідною основою для вивчення видатної особистості (генія, таланту) повинна бути констатація чимось вираженої обдарованості, наявності значних творів в тій чи іншій сфері діяльності, так чи інакше закріплених достовірним способом;

2) необхідне виявлення принципово важливих та значущих періодів у житті такої особистості та встановлення конкретних зв'язків між цими періодами і створюваними продуктами;

3) необхідно вивчати особливості макро- та мікросередовища буття творчої особистості та їх впливу на творчу діяльність.

Загалом творча спадщина Григора Тютюнника не надто об'ємна. Його перу належать чотири десятки оповідань і новел, п'ять повістей, кілька нарисів, есе, низка рецензій, кіносценарій за романом «Вир» Григорія Тютюнника, спогади «Коріння» та цілий ряд листів, щоденникових записів та ін. Однак причиною цього є аж ніяк не брак таланту, а умови доби, в яку довелося жити та працювати письменнику, особистісні особливості та досить короткий вік (у 49 років Г. Тютюнник покінчив життя самогубством – К. М.). Однак доказом того, що творчий потенціал письменника реалізувався повною мірою є те, що твори його були високо оцінені як сучасниками, так і наступними поколіннями критиків і читачів. «Відразу стало зрозуміло, що цей письменник, який вразив усіх глибокою правдою життя, оминувши якимось чином важкий етап учнівства, займає окремішне місце як у культурно-мистецькому житті України епохи шістдесятництва, так і зокрема у її літературі» [2, с. 6]. «Маючи неабиякий талант, Григір і в усній розмові міг вразити своїм навдивовижу точним словесним рядом про когось, хто потрапляв у поле його зору. Здавалося, лиш бери та записуй почуте з його вуст – і беззастережно віддавай до друку» [1, с. 4]. За життя Григір Тютюнник був нагороджений премією ім. Лесі Українки, а посмертно його творчість відзначена державною премією ім. Т. Шевченка. Твори письменника включені до шкільної програми з української

літератури, вивчаються студентами-філологами, високо цінуються українськими та зарубіжними читачами.

Аби дослідити витoki літературної обдарованості письменника, слід уважно вивчити його родину. На перший погляд, Григір Тютюнник народився у звичайній сільській сім'ї, яких тисячі. Але це лише на перший погляд. Якщо ж звернутися до спогадів письменника, то відкриваються нові факти, не висвітлені в численних біографіях. Так, у книзі «Коріння», присвяченій брату Григорію та роду Тютюнків, письменник розкриває особливості характеру та поведінки своїх родичів.

Важливими постатями у житті письменника були батькові брати. Тютюнник згадує природній артистизм та почуття гумору свого дядька Павла Васильовича: «Жив пребідно, ходив узимку в семилатаній сірячині та дерев'яних постолах. Проте ніколи не журився з цього і ні на кого не нарікав, бо знав: не хазяїн він, не його стихія – земля. Шукав лише якоїсь компанії, слухача й глядача, а знайшовши, веселив, одначе сам при цьому ніколи не сміявся. Він умів перекривити, скопіювати мало не кожного шилівця й шилівчанку, беручи від кожного найхарактерніше й трактуючи його в найкумедніший спосіб» [1, с. 352]. Інший дядько по батькові – Филимон Васильович, певний час керував шилівським драмгуртком. Він «мав прекрасну пам'ять, смак до образного слова і був неповторний розповідач» [1, с. 353]. На перший погляд, дещо іншим був батько Григора – Михайло Васильович. Він займався виготовленням меблів, різного господарчого начиння. Одначе і він мав Тютюнківську вдачу, просто після смерті матері хтось мав і по господарству поратися, і заробляти на хліб. Усе життя він мріяв закінчити учительські курси, навіть склав іспити без підготовки. Любов до літератури проявлялася у щоденному читанні. Тютюнник згадує, що батько знав напам'ять мало не всього «Кобзаря» Шевченка, чимало поезій Пушкіна, часто декламував вголос. Крім того, Михайло Тютюнник гарно співав, мав чудове почуття гумору.

Родинний артистизм, любов до образного слова успадкували і молодші Тютюнківки – Григорій і Григір. Петро Засенко у передмові до книги творів письменника дає йому таку характеристику: «Мав феноменальну пам'ять, особливо зорову. Після вечора, проведеного в товаристві, міг відтворити у словах і жестах детальний портрет і поведінку кожного з присутніх. При цьому в зібраннях і сам брав найактивнішу участь. Вражало – передаючи пізніше кимось мовлену фразу чи слово, в пам'яті беріг точний вираз очей того, хто говорив, його позу, міміку. Володіючи таким вродженим артистизмом, «грав» своїх майбутніх героїв, перевтілювався в них, перевіряв на людях усе, що лягало на папір чи мало лягти» [1, с. 3]. Таким чином витворилася особлива, не схожа ні з чією манера роботи над твором: «Новели й оповідання й справді народжувалися в Тютюнківку по-особливому: спочатку виникали в уяві чи, радше, у спогляданні реалій життя, а потім «програвалися» на слух на людях – як правило, в ролях, майстерно, артистично. Так подати слухачам ту чи іншу житейську історію, ситуацію, характер міг лише Григір Тютюнник – артистичний, мембранно-чутливий на читацьку реакцію» [2, с. 12].

Та найважливішою постаттю у формуванні Григора Тютюнківки як особистості та становленні його як письменника відіграв, безперечно, його старший на одинадцять років брат по батькові – Григорій Тютюнник – теж письменник, автор відомого роману «Вир». Л. Тарнашинська, аналізуючи стосунки між братами, стверджує, що розвивалися вони за принципом і максималізму, і братерської солідаризованості, однак «завше вимірювалися критеріями чесності – у повсякденні і творчості та повної віддачі тому, що обрано серцем» [2, с. 14]. Сам Григір так характеризував експресивність у стосунках із Григорієм: «І коли б я тільки лаштився до старшого брата, видатного письменника, коли б жував

лише готовеньке – я ніколи не був би достойним його страдницького життя і страдницького життя нашого батька, що подарував нам життя, а сам пішов разом із мільйонами встилати кістками вічну мерзлоту, позаяк теж не міг не думати самотужки і теж мав душу, як відкрита рана; я просто не був би по роду-племені Тютюнником і в такій великій мірі братом свого брата. Ми десятки разів сперечалися і десятки разів простоювали потім до світання на мосту або десь під сосною, з радістю закоханих молодят відкриваючи один одного – адже ми тільки в п'ятдесят другому році сказали один одному «брате» – обидва покарьжені, зіжмакані занадто вже суворою до нас долею і тяжкими, хоч і не однаковими за формою муками» [4, с. 171-172].

Справді, брати Тютюнники по-справжньому познайомились у той час, коли обидва вже мали за плечима чималий життєвий досвід. Проте досвід письменницький у них був різний. У час, коли брати почали активно спілкуватися, Григорій уже мав за плечима ґрунтовну освіту, був знаним письменником, компетентним у всіх тонкощах художнього писання, адже довгий час працював літературним редактором. Тож закономірно, що саме він став для молодого письменника-початківця – Григора Тютюнника, першим читачем, і редактором, і критиком. Причому критиком досить суворим і непоступливим. Керуючись благою метою, старший брат не шкодував сторінок у численних листах, щоб спрямувати творчий потенціал Григора у правильне русло. Його поради та критичні зауваження стали фундаментальною літературною школою для молодого письменника.

Наведемо для прикладу бодай один уривок із листа, аби проілюструвати вищесказане: «Тепер відносно твого оповідання...Я прочитав його кілька разів і хочу поділитися з тобою своїми враженнями...Перше. Ти не маєш чіткого уявлення, як будувати оповідання. У цьому відношенні раджу познайомитись із теорією літератури (підручник проф. Тимофєєва), уважно прочитати яке-небудь оповідання Чехова і прослідкувати, як воно побудоване; ну хоча б таке, як «Тоска», «Попрыгунья», «Душенька» і т. д. Взагалі прочитай твори Чехова уважно...Але я не хочу, щоб ти подумав, що оповідання будується лише на гострих ситуаціях. Ні. Чехов – майстер будувати його на найпростіших, звичайних речах...Твоє оповідання побудоване на враженнях, які тебе схвилювали, ти їх пережив, і вони заставили тебе сісти і написати про них. Це – добре. Добре, що ти береш факти з життя. Мушу сказати, що в тебе є багато даних, які свідчать про те, що ти можеш писати і з тебе будуть люди. Але ти сам знаєш, що письменником можна стати тоді, коли ти без цього не зможеш жити, не зможеш уявити собі життя, коли писати про людей, природу...стане щоденною потребою, твоїм «злим генієм», диханням, твоєю сутністю, життям. Література – це не спорт, не розвага...Отже, ти будуєш своє оповідання на враженнях. Це добре. Ти можеш подати кількома штрихами обстановку, в якій діє герой, в тебе добре виходять діалоги, розмови; сам того не розуміючи, ти чудесно вирисовуєш образи (а це дуже важливо, і не кожен це може навіть з маститих літераторів). Але головний твій недолік – це ще невміння користуватися словом. А слова, брате, – це алмази, з яких будуються красиві речі. Слово у тебе неточне і часто «не до шмиги», як кажуть, не до місця. Я ці місця підкреслив» [1, с. 364].

Текст цього листа разом із аналізом творів письменника доводять потужний вплив братової думки на формування творчої манери, індивідуального стилю письменника. Він зробив вагому роботу над помилками, враховуючи усі зауваження. Так, характерною особливістю творчої майстерні Тютюнника став пошук потрібних слів, які б були «до шмиги», тобто лаконічно і точно передавали думку, розкривали образ, уписувалися в контекст. Письменник тижнями шукав потрібне слово, блукав вулицями, сидів за письмовим столом і думав, підставляв, приміряв, а коли знаходив – почувався справді

щасливим. Григорій Тютюнник свідомо чи несвідомо справив на брата «правильний» вплив – він рівномірно розподілив похвалу і конструктивні критичні зауваження, які, працюючи суміжно, «не ламали» молоді творчої натури, однак розбивали вщент рожеві окуляри геніальності, які часто з'являються у молодих митців. Крім того, старший брат забезпечив Григору літературне спілкування, яке в кінцевому результаті вплинуло на його світобачення, сформувало основні літературні орієнтири. Врешті, власним прикладом жертвовності, самодисциплінованості в роботі, критичним поглядом на літературний процес та суспільно-політичне життя, сміливістю в поглядах та вчинках Григорій Тютюнник виховав у молодшому братові самобутнього, неповторного письменника свого часу, чутливого до найменших суспільних порухів, психолога-людинознавця, який усе життя досліджував себе самого та інших, накладаючи рафіновані трафарети на персонажів своїх творів.

Отже, спадковий фактор та вплив родинного оточення відіграли чи не найголовнішу роль у становленні Г. Тютюнника як письменника. Проте в цьому контексті не можемо оминати увагою і роль життєвого досвіду, який у нього був досить багатий та різноманітний. Його біографія розгорталася серед найтрагічніших сторінок нашої історії, які згодом знайшли відображення у його творах. Голодомор 1933 р. (новела «Медаль», спогади «Коріння»), репресії, які торкнулися письменника, коли було безпідставно заарештовано його батька (новели «В сутінки», «Три зозулі з поклоном»), розкуркулення та колективізація на селі, від яких Григорій з матір'ю тікають на Донбас до батькового брата (оповідання «М'який»), воєнні лихоліття (в 11 років він змушений самостійно пішки кілька тижнів іти з Донбасу на Полтавщину) (повісті «Облога», «Климко»). Після закінчення війни Г. Тютюнник навчався у Зіньківському ремісничому училищі (оповідання «Смерть кавалера», повість «Вогник далеко в степу»), згодом – працював на заводі (за самовільне рішення покинути підприємство відбув чотири місяці в колонії), потім – у колгоспі. На знак протесту проти материного бажання влаштувати особисте життя він покинув рідне село й завербувався на Донбас. Далі була служба у морфлоті, навчання в Харківському університеті, недовге учителювання на Донбасі, де й прийшло остаточне усвідомлення власного літературного призначення. Переломним моментом у житті письменника стає смерть брата. Ще певний час Г. Тютюнник працює на кіностудії ім. О. Довженка, у редакціях видавництва «Молодь», «Веселка», проте основною діяльністю для нього залишається письменницька та перекладацька.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Психобіографія Григора Тютюнника повною мірою розкриває секрети його літературної обдарованості. Поєднання вроджених задатків та сприятливих соціальних умов у дитинстві, зокрема забезпечення свободи думки і вибору, дало потужний поштовх для розвитку таланту митця. Позитивний приклад брата, його поради та підтримка, спеціальна освіта, постійна самоосвіта – надали таланту професійної спрямованості. Часті переїзди, зміна сфер діяльності, спілкування з різними людьми не лише збагачували життєвий досвід, який згодом трансформувався у літературний матеріал, а й розвивали гнучкість мислення, незалежність у поглядах і судженнях. Біографія письменника відображає наявність значущих періодів у його житті та наявність чіткого зв'язку між цими періодами і створеними ним літературними творами. Обдарованість Григора Тютюнника констатується наявністю значного творчого доробку, визнанням в Україні та поза її межами, популярністю творів як серед його сучасників, так і серед читачів, науковців та літературних критиків наступних поколінь.

Список використаних джерел

1. Вибрані твори: Навчальний посібник / Упорядкув., передм., прим. П. Засенка. – К.: Грамота, 2006. – 400 с.
2. Григор Тютюнник: «З любові й муки народжується письменник...»: біобібліогр. нарис / авт. нарису Л.Б. Тарнашинська ; бібліограф-упоряд. Г.І. Гамалій; наук. ред. В.О. Кононенко; М-во культури і туризму України, ДЗ «Національна парламентська бібліотека України». – К., 2011. – 136 с. – (Шістдесятництво: профілі на тлі покоління; вип. 12).
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
4. Тютюнник Г. Із щоденників і записників / Г. Тютюнник // Вічна загадка любові. Літературна спадщина Григора Тютюнника. Спогади про письменника / [упорядкув. та прим. А. Шевченка]. – К., 1988. – С. 25-136.

References transliterated

1. Vybrani tvory: Navchalnyi posibnyk / Uporiadkuv., peredm., prym. P. Zasenka. – K.: Hramota, 2006. – 400 s.
2. Hryhir Tiutiunnyk: «Z liubovi y muky narodzhuietsia pysmennyk...»: biobibliogr. narys / avt. narysu L.B. Tarnashynska; bibliograf-uporiad. H.I. Hamalii; nauk. red. V.O. Kononenko; M-vo kultury i turyzmu Ukrainy, DZ «Natsionalna parlamentska biblioteka Ukrainy». – K., 2011. – 136 s. – (Shistdesiatnytstvo: profili na tli pokolinnia; vyp. 12).
3. Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen / Za red. V.O. Moliako, O.L. Muzyky. – Zhytomyr: Vyd-vo Ruta, 2006. – 320 s.
4. Tiutiunnyk H. Iz shchodennykiv i zapysnykiv / H. Tiutiunnyk // Vichna zahadka liubovi. Literaturna spadshchyna Hryhora Tiutiunnyka. Spohady pro pysmennyka / [uporiadkuv. ta prym. A. Shevchenka]. – K., 1988. – S. 25-136.

Marchuk K.A. Secrets of literary gift of Hryhir Tyutyunyk: the psychobiographic aspect.

In the article the psychobiographic aspect of creation of the Ukrainian writer Hryhir Tyutyunyk is exposed, pre-conditions of forming and conditions of development of his literary gift are marked. Connections between the meaningful periods of life of Hryhir Tyutyunyk and literary works created by him are traced. Research focus is sent to micro- and macroenvironment of writer. The establishing fact of gift of Hryhir Tyutyunyk is a presence of quality works of literature, highly valued by both contemporaries and next generations of critics, scientists and readers. In the time of life Hryhir Tyutyunyk was the recipient of an award named by Lesia Ukrainka, and posthumously his creation was marked with state reward named by Taras Shevchenko.

On a paternal line the writer inherited natural artistry, love to the vivid word, phenomenal memory especially visual. This inheritance afterwards allowed to him to create the special, original manner of prosecution of work: at first to «play» his heroes on public, and already then to write down on a paper. A major figure in forming of Hryhir Tyutyunyk as personality and his becoming as a writer was his elder brother patronymic – Hryhorij Tyutyunyk – also a writer, author of the known novel «Whirlpool», experienced and known at that time literary editor and critic. Exactly he created for a writer-beginner the quality literary school based on quality education and self-education, guided by objective critical remarks and editing. Frequent moves, change of activity spheres, intermingling with different people not only enriched vital experience of artist, that was afterwards transformed in literary material, but also developed thinking flexibility, independence in looks and judgements.

Biography of writer represents the presence of meaningful periods in his life and presence of clear connection between these periods and literary works created by him.

Keywords: creative personality, creative potential, literary gift, biographic method in psychology.